

Eva-Kristina Salameh
med. dr och leg. logoped

Språkutveckling hos flerspråkiga barn

Ett av tillvarons större underverk är språket och inte minst små barns snabba språkutveckling. Ännu större blir förundran när man ser små barn tillägna sig mer än ett språk. Detta är dessutom det vanligaste, eftersom majoriteten av jordens barn är flerspråkiga. En vanlig uppfattning är att flerspråkiga barn börjar tala senare, och att det också tar mycket längre tid att utveckla mer än ett språk. Forskningen har i stor utsträckning kunnat visa att detta inte stämmer. Så gott som alla barn börjar prata i 1-årsåldern, oberoende av antal språk. Flerspråkiga barn tillägnar sig också sina språk i ungefär samma takt som enspråkiga barn, dock förutsatt att de har god tillgång till sina språk. Barn som möter ett nytt språk senare under förskoleåren, är dessutom hjälpta av sin tidigare kunskap om språkliga strukturer och ord när de möter ett nytt språk, vilket underlättar inläringen av ett andra språk.

Det finns ibland en förväntan att flerspråkiga barn ska behärska sina språk precis som enspråkiga, alltså en slags dubbel enspråkighet. Men så fungerar inte den flerspråkiga språkanvändningen. Eftersom språken används i olika sammanhang, utvecklas de inte parallellt, snarare kompletterar de varandra, som när det gäller ordförråd. De är inte likadana i de olika språken, utan barnet distribuerar sitt ordförråd över två eller flera språk. Hos små barn brukar ord som gäller hem och familj vara fler på modersmålet, och ord som gäl-

ler förskolan vara fler på andraspråket (Salameh 2012).

Språklig socialisation

En viktig del av språkutvecklingen är den språkliga socialisationen, dvs. föreställningar kring hur barn lär sig tala. Inom forskningen har man urskilt två huvudvarianter; kulturer där barn ”uppfost-ras språkligt” och kulturer där barn ”växer upp språkligt” (van Kleeck 2013). I det förstnämnda fallet anses det vara de vuxnas ansvar att lära barn ett språk, medan det i kulturer där barn växer upp språkligt förväntas att barnet självt tillägnar sig ett språk genom att lyssna och iakttä de samtal som omgivningen för. Kunskap om olika typer av språklig socialisering hos de yrkesgrupper som arbetar med barn, gör att de bättre kan förstå nyanlända föräldrar liksom föräldrar som haft lite kontakt med majoritetssamhället.

I kulturer där barn *uppfost-ras språkligt* deltar vuxna i barnets olika aktiviteter, som ofta är inriktade på inläring. Dessa aktiviteter omges av mycket interaktion, där vuxna undervisar, kommenterar och berömmar. Man använder sig oftast av ett förenklat, barnanpassat tal för att underlätta för barnet att delta. För att barnet ska kunna visa vad det kan, används kontrollfrågor, vilket innebär att den som frågar vet svaret. Detta börjar tidigt, redan med första pekboken, där den vuxne pekar och benämner. Senare förväntas barnet själv benämna,

sen tränas färg och form. Därefter kommer böcker med text, och barnet får också svara på hur- och varför-frågor om handlingen. Sagoläsningen innebär ofta samtal kring bilderna i boken. Barnet blir på detta sätt insocialiserat i ett fråga-svar-mönster redan i 2-årsåldern och möter sedan samma fråga-svar-mönster i förskolan.

I kulturer där barn *växer upp språkligt*, förväntas barnet till stor del att själv tillägna sig språket, genom att lyssna på och iaktta samtal som förs mellan andra i omgivningen. Barnet är omgivet av vuxna som talar, men inte nödvändigtvis till barnet. Barnet förväntas att lyssna och iaktta och lära sig ord för olika företeelser liksom språkliga och sociala regler för samtal. Den första tidiga språkliga socialisationen sker inte genom föräldrarna, utan främst i barngruppen där äldre syskon och kusiner fungerar som barnvakter.

Språkliga förenklingar för att underlätta för barnet att förstå, är inte så vanliga. I stället används oftast upprepningar när barnet inte förstår, och förenklingen ligger i upprepningen. När det är dags för sagor, är det sagoberättaren som äger ordet, och lyssnaren sitter tyst till sagan är färdig. Språket i sagorna anpassas inte till barnet, utan även här ligger förenklingen i upprepningen, då barnet oftast får höra sagan många gånger.

Kontrollfrågor används inte, eftersom det inte ställs några krav på kunskaper hos barnet. De frågor som barnet får är äkta frågor, där den som ställer frågan inte vet svaret. Det kan därför ibland bli förvirrande för t.ex. nyanlända barn, när förskolepersonalen under sagoläsning t.ex. börjar fråga om namn på olika djurarter som är avbildade i boken, eftersom personalen uppenbarligen redan vet detta. De olika sätten att socialisera språkligt utgår från de förväntningar och krav som finns i en kultur. Den språkliga socialisation som tillämpas i hemmet kan bli dysfunktionell i mötet med en ny kultur, framförallt i skolan. Både internationell och svensk forskning har visat, att det sätt på vilket barn socialiseras språkligt, har effekter för deras läs- och skrivinlärning och därmed för skolframgången (Boyd & Naclér 2001).

I många kulturer där barn uppfostras språkligt, framförallt europeisk/amerikanska, uppmuntras barn att tala. Föräldrar och personal förväntas uppmärksamma och stödja barnets alla försök att starta ett samtal. Den vuxne anpassar sig till barnet genom att prata om vad barnet gör eller säger, vilket visat sig vara en framgångsrik strategi för språktillägnande. I andra kulturer ses det inte som självklart att barnet själv väljer samtalsämne.

I stället är det en vanlig föreställning att det är den vuxnes roll att bestämma vad samtalet ska handla om och barnets roll är att följa detta och inte att välja ett eget samtalsämne. Denna typ av skillnader har betydelse när man ska ge råd om språklig stimulans.

I beskrivningar av skillnader och likheter mellan kulturer, måste man dock komma ihåg att de generaliseringar som används gäller gruppen och inte den enskilda individen, som kan följa eller inte följa de mönster som observerats. Om alla individer i en grupp tillskrivs samma egenskap eller beteende, leder detta till en stereotypisering av en mångfacetterad och komplex verklighet (Bebout & Arthur 1992). Kultur- och kommunikationsmönster är oftast flytande och föränderliga över tid. För att förstå hur flerspråkiga grupper socialiserar sina barn språkligt, måste man ta hänsyn både till ursprungsmönster och till de förändringar som sker i mötet med den nya kulturen (Obondo 2005).

Flerspråkig utveckling

Barn som kontinuerligt exponeras för mer än ett språk vid någon tidpunkt mellan födelsen och puberteten blir flerspråkiga. Ett vanligt råd till flerspråkiga föräldrar är att bara använda ett språk när de talar till barnet, i allmänhet deras modersmål, för att underlätta för barnet att skilja mellan språken. Om föräldrarna inte behärskar andraspråket särskilt bra, är det naturligtvis bäst att det talar sitt eget språk. Strategin *en förälder – ett språk* är mycket spridd, men också ifrågasatt.

Om föräldrarna kommit till ett nytt land som små barn eller är födda i landet och behärskar andraspråket väl, blir denna strategi svår att upprätthålla. Även ett litet barn inser snabbt att föräldrarna oftast talar andraspråket med varandra. Det blir då svårt för barnet att förstå varför det ska tala det språk som används minst, dvs. föräldrarnas modersmål. Föräldrarna kan då använda andra strategier i stället för en förälder – ett språk. De kan t.ex. tala modersmålet hemma och andraspråket utanför hemmet om de vill att barnet ska bli flerspråkigt. En av de viktigaste faktorerna bakom en flerspråkig utveckling, är att barnet upplever ett reellt behov av det andra språket (Grosjean 2010).

I mötet med ett nytt språk kan en *tyst period* inträffa, där barnet mest har en icke-verbal kommunikation med omgivningen (Drury 2013). Barnet har fokus på att lyssna och förstå. Denna tysta period är ofta längre hos yngre barn jämfört med äldre barn. Barnet är emellertid inte tyst i bemärkelsen att det inte säger någonting alls, utan imiterar ofta

andras yttranden för sig själv, och talar också till sig själv under denna tid.

De positiva effekterna av en flerspråkig utveckling är bland annat en ökad förmåga att uppmärksamma språkliga skillnader både inom och mellan olika språk. Detta brukar ibland benämnas som en *metaspråklig förmåga*, och kan beskrivas som kunskaper om språk snarare än i språk. Ett barn med god tillgång till två eller flera språk kan därför tidigt göra avancerade jämförelser mellan språken, som det enspråkiga barnet inte kan (Paradis 2010). Hos barn som lever i en omgivning med låg social och språklig status, kan denna positiva effekt dock utebli. Barn i språkligt mycket blandade områden som inte har så god tillgång på andraspråket utanför förskola och skola, har ofta en långsam utveckling av sitt andraspråk (Cornips & Hulk 2008).

Många föräldrar vill att även små barn ska utveckla sitt andraspråk så fort det går, något som ofta understöds av skolpolitiker och pedagoger. Men hos barn i förskoleåldern är modersmålet inte färdigutvecklat. Priset för en snabb andraspråkutveckling kan bli att modersmålet inte utvecklas i den utsträckning det hade kunnat. Detta är en förlust för barnet då ett bibehållet modersmål dessutom medför många kognitiva, psyko-sociala, kulturella och utbildningsmässiga fördelar (Paradis 2011).

Barn, som möter mer än ett språk från början och barn, som möter ett nytt språk senare, följer i stora drag den *uttalsutveckling* som små enspråkiga barn uppvisar i båda språken (Lleó & Kehoe 2002). Eftersom de tidigaste språkljuden är ljud som är frekventa och lätta att uttala, kan denna utveckling sägas vara förväntad. Antalet språkljud är begränsat i varje språk, och det flerspråkiga barnet plockar upp ljuden i båda språken i samma takt som enspråkiga barn, under förutsättningen att de har god tillgång till språken.

Ordförrådsutvecklingen skiljer sig från annan språklig utveckling vare sig man är enspråkig eller flerspråkig. Den fortsätter i princip hela livet, eftersom vi hela tiden lär oss nya ord. Den går också långsammare än utvecklingen av språkets andra delar, eftersom barnet för varje ord måste ha kunskap vilka språkljud som ingår, vilken ordklass det tillhör och vilka grammatiska böjningar som hör till ordet. Barnet måste också förstå ordets plats i satsen. Till detta kommer också ordets semantiska egenskaper med över- och underordning. Det innebär att kunskapen om ett ord fördjupas efterhand. Ordförrådets utveckling kan ta något längre tid för flerspråkiga barn, eftersom en del av ordförrådet är gemensam, framförallt när det gäller frekventa ord.

Barnet måste ha två ord för samma begrepp. Den del av ordförrådet som inte är gemensam, distribueras som tidigare nämnts, över barnets olika språk.

Flerspråkiga barn är tidigt medvetna om att det finns olika ord för samma företeelse, vilket illustreras av nedanstående fundering från en arabisktalande 4-åring med typisk utveckling (Salameh 2018):

Barn Det finns många *baab* (dörr).

Logoped Hur då?

Barn Det finns *baab*, *abouab* (dörr på irakisk dialekt) och *dörr*.

Att flerspråkiga barn distribuerar sitt ordförråd över två eller flera språk innebär att det kan verka om de hade ett mindre ordförråd än enspråkiga barn. Läger man ihop begreppen i deras respektive ordförråd, minskar denna skillnad till stor del. Detta förutsätter dock att barnet är tillräckligt exponerad för båda sina språk.

Den *grammatiska utvecklingen* hos barn är likartade oavsett språk. Barnet börjar med 1-ords-satser för att så småningom använda flera ord i satsen. Efterhand tillägnar sig barnet också regler för grammatiska böjningar som pluraländelser och tempusändelser (nutid och dåtid) samt ordföljdsregler. Redan under förskoleåldern har barnet tillägnat sig en grundläggande grammatik (Håkansson & Hansson 2007). Den grammatiska utvecklingen av andraspråkssvenska kan följas med hjälp av en språklig teori som kallas Processbarhetsteorin (Salameh 2012). Utvecklingen går från att använda ändelser på enstaka ord som pluraländelser till att hantera skillnaden mellan huvudsats och bisats.

Pragmatiken är en viktig del av språkutvecklingen och kan definieras som språkets sociala användning i kommunikativt samspel. Hur detta samspel utformas påverkas i hög grad av kulturella mönster. Inom varje kultur finns språkliga och sociala regler för hur språket används i dialog, som lärs in samtidigt med språket. Dessa regler kan t.ex. gälla huruvida barn får öppna ett samtal med en vuxen utan att vara tilltalade först. Den kultur som föräldrarna ursprungligen kommer ifrån, förblir emellertid inte opåverkad av den nya kulturen. De erfarenheter föräldrar får i Sverige via förskolan och skolan, kan medföra att de börjar tillämpa den nya kulturens samtalsmönster.

Skillnader mellan en- och tvåspråkig utveckling

Det är vanligt att flerspråkiga individer, även barn, använder båda sina språk i samma yttrande, något

som kallas *kodväxling*. Detta är inte ett tecken på att barnet inte kan hålla isär språken, eller på en sen språklig utveckling. Det är snarare tvärtom, eftersom kodväxlingen innebär att talaren växlar mellan språken på ett systematiskt och grammatiskt regelbundet sätt. Ju bättre den språkliga förmågan är, desto lättare går det att växla mellan språken (Håkansson 2003). Även små flerspråkiga barn klarar att kodväxla, framförallt när de saknar ett visst ord på det ena språket. I en amerikansk undersökning av kodväxling var barnen känsliga för vilka språk de vuxna i omgivningen föredrog, och kunde växla språk av denna anledning. Ett antal forskningsresultat har också visat att barn redan vid 2,5 års ålder kunde följa regler för hur deras två språk kan kombineras vid kodväxling (Bedore & Peña 2008).

Transfer innebär påverkan från alla tidigare inlärd språk, och kallas ibland för brytning. Uttalet kan påverkas, men det är inte vanligt hos yngre förskolebarn. Möter barnet ett nytt språk tidigt i förskoleåldern, finns det goda utsikter till att det kommer att tala utan brytning. Även grammatisk transfer är sparsamt förekommande hos förskolebarn, eftersom de inte har avslutat sin språkutveckling på modersmålet (Kohnert 2007).

Språkstörning

En definition på språkstörning är att barnet inte har den för åldern förväntade språkutvecklingen. Denna definition kan dock bli svår att tillämpa på flerspråkiga barn, då den bygger på åldersjämförelser mellan enspråkiga barn, som bara hört ett språk under sin levnad. För att diagnosen språkstörning ska kunna ställas på ett flerspråkigt barn, måste barnet uppvisa svårigheter på båda språken. En språkstörning medför begränsningar i den språkliga bearbetningen på samtliga språk hos ett barn. Det går därför inte ha en språkstörning bara på det ena språket, men inte på det andra, utan en språkstörning drabbar alltid båda språken. Har barnet bara problem på det ena språket, kan det t.ex. handla om att barnet inte fått höra och tala sitt andraspråk tillräckligt mycket (Salameh 2003).

Hur märker man då att ett flerspråkigt barn har en sen språkutveckling? Exempel på sådana tecken är att barnet ger mycket svaga eller inga kommunikativa signaler på något av sina språk, och inte heller deltar i låtsaslek eftersom det förutsätter förmåga till samspel. Barnet kan ha problem inom en eller flera av språkets olika delar, som uttal, ordförråd, grammatik och pragmatik. Ju fler delar som är drabbade, desto gravare är språkstörningen.

Tecknen på språkstörning är i allmänhet desamma för en- och flerspråkiga barn, men de flerspråkiga barnens problem tillskrivs ofta flerspråkigheten i sig. Detta medför ofta en 'wait-and see'-strategi, medan tiden går och barnet inte får den hjälp det behöver, en stimulans som är mycket mer riktad och systematisk och inte bara allmän språklig stimulans.

En ofta ställd fråga är om ett barn som är mycket sent i sin språkliga utveckling klarar att lära sig mer än ett språk. Forskningen visar entydigt att man inte ska ta bort ett språk, eftersom den huvudsakliga skillnaden då blir, att i stället för att utvecklas långsamt på två språk, utvecklas barnet långsamt på bara ett språk, eftersom det ju inte är flerspråkigheten som orsakar språkstörningen. Forskningen kring flerspråkiga barn med neuropsykiatriska diagnoser är visserligen sparsam, men visar tydligt att även barn med t.ex. autismspektrumdiagnos klarar att utveckla mer än ett språk. De sociala nackdelarna med att språkligt isolera ett barn i en flerspråkig familj är dessutom stora (Salameh 2018a).

Språklig stimulans

Vill man uppmuntra flerspråkiga föräldrar att stimulera sitt barn språkligt, måste man ta hänsyn till det som *ackulturation*, som innebär en anpassning till den nya kulturens mönster, inte minst samtalsmönster. Föräldrar uppmanas ofta att läsa högt för barnen för att stimulera språkutvecklingen, men att läsa för barn är ingen självklarhet i stora delar av världen.

Råd om hur ett barn kan stimuleras språkligt kan därför inte baseras enbart på ett västerländskt perspektiv. Man måste försöka finna motsvarigheter exempelvis till uppmaningen att läsa mycket för barnet, eftersom tidig högläsning har visat sig medföra stora vinster för språkutvecklingen. Det gäller att finna alternativ till bokläsning, så att föräldrarna får vanan att sitta med en bok eller motsvarande och interagera med barnet. Samma vinster som med bokläsning kan då uppnås, eftersom att utsagorna blir repetitiva och ofta förutsägbara. Det finns ledtrådar till hur ord ska tolkas, och föräldrarna kan introducera och stötta nya former av språket. Alla typer av berättelser som berättas gång på gång får en repetitiv effekt (Johnston & Wong 2002). På det här sättet kan det också bli lättare för många föräldrar att fortsätta med böcker på barnets modersmål.

Inom språkvetenskapen finns ett begrepp som kallas *diglossi*. Det innebär att olika varieteter av

ett språk uppträder samtidigt i ett samhälle, men dessa varieteter har olika sociala funktioner (Ferguson 1959). Arabiska är ett klassiskt exempel på diglossi. Modern standardarabiska ligger till grund för skriftspråket. Ordförrådet i standardarabiska är delvis annorlunda, och det finns också uttalsmässiga och grammatiska skillnader. Den talade dialekt som det lilla barnet hör hemma är modersmålet. En del svenska barnböcker är översatta till formell standardarabiska, som är svår att förstå för ett litet barn; andra är översatt till en lättare standardarabiska. Det är därför viktigt att bibliotek och forskolor samarbetar med arabisktalande pedagogisk personal kring både eventuella inköp av litteratur samt rekommendationer till föräldrar. Är språket för svårt berättar föräldrarna en enklare version, men problemet med detta är att versionen oftast inte blir densamma varje gång man läser, framförallt om det är olika personer. Därmed mister man den repetitiva funktionen som ger en god grund för språkutvecklingen hos små barn.

Påståenden och fakta

Föräldrar till flerspråkiga barn får ofta råd som bygger på myter och missuppfattningar. I uppställningen här bredvid är de vanligaste påståendena listade liksom vad forskningen har kommit fram till (Salameh 2018).

Diskussionsfrågor

1. Pratar vi om flerspråkiga barns språkutveckling i vår verksamhet? Hur då?
2. På vilket sätt kan resonemangen om språklig socialisation och flerspråkig utveckling ha betydelse för dig/er i arbetet?
3. Hur bemöter vi flerspråkiga barn och familjer i vår/a verksamheter?

Påståenden

Barn som möter två språk börjar tala senare och utvecklas långsammare

Att höra mer än ett språk gör små barn förvirrade

Att växla mellan språk är ett tecken på språklig svaghet

Om det språk som talas i hemmet är ett annat än språket i förskola/skola kommer det att påverka detta språk negativt

Det är bättre att föräldrarna håller sig till andraspråket

Om barnet ska bli flerspråkigt måste föräldrarna följa strategin "ett språk – en person" och bara tala sitt modersmål till barnet så att det inte blandar språken

Fakta

Barn med typisk utveckling börjar tala i 1-årsåldern oberoende av antalet språk. Ordförrådsutvecklingen kan ta något längre tid då barnet behöver kunna frekventa ord på båda språken.

Hjärnan har kapacitet för att hantera flera språk. Majoriteten av jordens barn är dessutom flerspråkiga.

Tvärtom, kodväxling förutsätter att talaren behärskar båda språken väl.

Kunskaper i ett språkligt system underlättar inlärandet av ett nytt språk.

Föräldrarna ska tala det språk de trivs bäst med, oftast det språk de kan bäst, och därmed blir de bättre språkliga förebilder.

Det finns många sätt för barn att bli flerspråkiga, t.ex. att föräldrarna talar ett språk hemma och ett utanför hemmet. Det avgörande är att barnet upplever att det behöver kunna ytterligare ett språk.

Referenser och förslag på vidare läsning

- Bebout, L & Arthur, B (1992) Cross-Cultural Attitudes toward speech disorders. *Journal of Speech and Hearing Research* 35, 45–52
- Bedore, L & Pena, L (2008) Assessment of bilingual children for identification of language impairment: Current findings and implications for practice. *International Journal of Bilingual Education and Bilingualism*, 11(1), 1–29
- Boyd, S & Nauclicr, K (2001) Socio-cultural aspects of bilingual narrative development in Sweden. I: Verhoeven, L & Strömquist, S (eds) *Narrative development in a multilingual context*. Studies in Bilingualism 23. Amsterdam: John Benjamins
- Cornips, L & Hulk, A (2008) Factors of success and failure in the acquisition of grammatical gender in Dutch. *Second Language Research*, 24, 267–296
- Drury, R (2013) How silent is the ‘Silent Period’ for young bilinguals in early years settings in England? *European Early Childhood Education Research Journal*, 21(3), 380–391
- Ferguson, C (1959) Diglossia. *Word*, XV, 325–340
- Grosjean, F (2010) *Bilingual: Life and reality*. Harvard University Press
- Håkansson, G & Hansson, K (2007) Grammatisk utveckling. I: Nettelblatt, U & Salameh, EK (red) *Språkutveckling och språkstörning hos barn*. Lund: Studentlitteratur, 135–171
- Håkansson, G (2003) *Tvåspråkighet hos barn i Sverige*. Lund: Studentlitteratur
- Johnston, J & Wong, A (2002) Cultural differences in beliefs and practices concerning talk to children. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 45, 916–926
- Kohnert, K (2007) *Language disorders in bilingual children and adults*. San Diego: Plural Publishing
- Lléo, C & Kehoe, M (2002) On the interaction of phonological systems in child language bilingual acquisition. *International Journal of Bilingualism*, 6(3), 233–237
- Obondo, M (2005) *Broar mellan kulturer – somaliska barns språksocialisation i hem och förskola i Sverige*. Stockholm: Rinkeby språkforskningsinstitut
- Paradis, J (2010) The interface between bilingual development and specific language impairment. *Applied Psycholinguistics* 31(2), 227–252
- Paradis, J (2011) Individual differences in child English second language acquisition: Comparing child-internal and child-external factors. *Linguistic Approaches to Bilingualism*, 1(3), 213–237
- Salameh, EK (2003) *Language impairment in Swedish bilingual children – epidemiological and linguistic studies*. Diss. Dept of Logopedics and Phoniatrics, Lund University
- Salameh, E-K (2012) Flerspråkig språkutveckling. I: Salameh, Eva-Kristina (red) *Flerspråkighet i skolan. Språklig utveckling och undervisning*, 27–54. Stockholm: Natur & Kultur
- Salameh, EK (2018) Flerspråkig utveckling. I: Salameh, EK & Nettelblatt, U (red) *Flerspråkighet – utveckling och svårigheter. Språkutveckling och språkstörning hos barn*. Del III. Lund: Studentlitteratur, utkommer i augusti 2018
- Salameh, EK (2018a) Bedömning och intervention av flerspråkiga barn med andra diagnoser. I: Salameh, EK & Nettelblatt, U (red) *Flerspråkighet – utveckling och svårigheter. Språkutveckling och språkstörning hos barn*. Del III. Lund: Studentlitteratur, utkommer i augusti 2018
- van Kleeck (2013) *Guiding parents from diverse cultural backgrounds to promote language skills in preschoolers with language disorders: Two challenges and proposed solutions for them*. I serien Perspectives on language learning and education, ASHA <https://www.researchgate.net/publication/269885325>

Bokstart

Kulturrådet har regeringens uppdrag att främja läsning och stimulera små barns språkutveckling. Bokstart är en nationell satsning som vänder sig till föräldrar och vuxna i barns närhet. www.bokstart.se

KULTURRÅDET

Statens kulturråd, Box 27215, 102 53 Stockholm
Telefon: 08 519 264 00, www.kulturradet.se